

Dům čp. 249/III v Nerudově ulici na Malé Straně

(příspěvek ke spolupráci archeologie a stavebně-historického průzkumu)

Jaroslav Podliska – Jan Havrda – Miroslav Kovář

1. Úvod

S výsledky spolupráce archeologie a stavebně historického průzkumu se na stránkách odborných periodik setkáváme pravidelně¹⁾. Především oboustranná výměna poznatků a jejich následná verifikace či doplňování, se stávají nosnými momenty našeho poznání. Mohutná stavební aktivita, která od 90. let 20. století zasáhla prakticky všechna větší města naší země, se stala hlavním podnětem k rozsáhlé záchranné aktivitě mobilizující většinu odborných kapacit podílejících se na průzkumu historických stavebních památek a archeologickém výzkumu terénů se stavbami souvisejícími. Ne jinak je tato situace vnímána v Praze, kde rozsáhlé úpravy a razantní zásahy do stavebního organismu města zasáhly většinu plochy Pražské památkové rezervace natolik výrazně, že společný postup při dokumentaci stavební aktivitou upravovaných památek a následná výměna poznatků je nadmíru žádoucí. Předložený stav je stavem ideálním a nelze si namlouvat, že realita je v řadě případů jiná. O to cennější jsou však momenty, kdy v rámci jedné akce se snaha o získání nových poznatků spojí v jednom výzkumném týmu.

Příkladem uvedeného přístupu se stala rozsáhlá rekonstrukce palácového objektu čp. 249/III v Nerudově ulici na Malé Straně v Praze 1²⁾, během které proběhl záchranný archeologický výzkum a i záchranný³⁾ stavební průzkum (obr. 1). Předložený příspěvek shrnuje část výsledků archeologického výzkumu a současně prováděného stavebně historického průzkumu rozsáhlého palácového komplexu (Havrda-Podliska 2003; Kovář 2003). Obě tyto akce prováděli pracovníci archeologického oddělení Národního památkového ústavu, územně odborného pracoviště v hlavním městě Praze⁴⁾.

Archeologický výzkum byl vyvolán generální rekonstrukcí objektu, jehož součástí byl kontroverzní projekt výstavby rozsáhlých podzemních garáží přímo v srdci Malé Strany (Hanzlíková 2002). Dům byl od počátku devadesátých let nevyužíván. Před listopadem 1989 zde sídlila Krajská vojenská ubytovací správa. Po letech hledání jeho nového využití (hotel, velvyslancevství Slovenské republiky) dům nakonec získala Poslanecká sněmovna České republiky, pro jejíž potřeby byl objekt rekonstruován a upraven (obr.2).

J.P., J.H., M.K.

1) za všechny lze zmínit prestižní časopis Průzkumy památek, kde se takto zaměřené příspěvky objevují pravidelně.

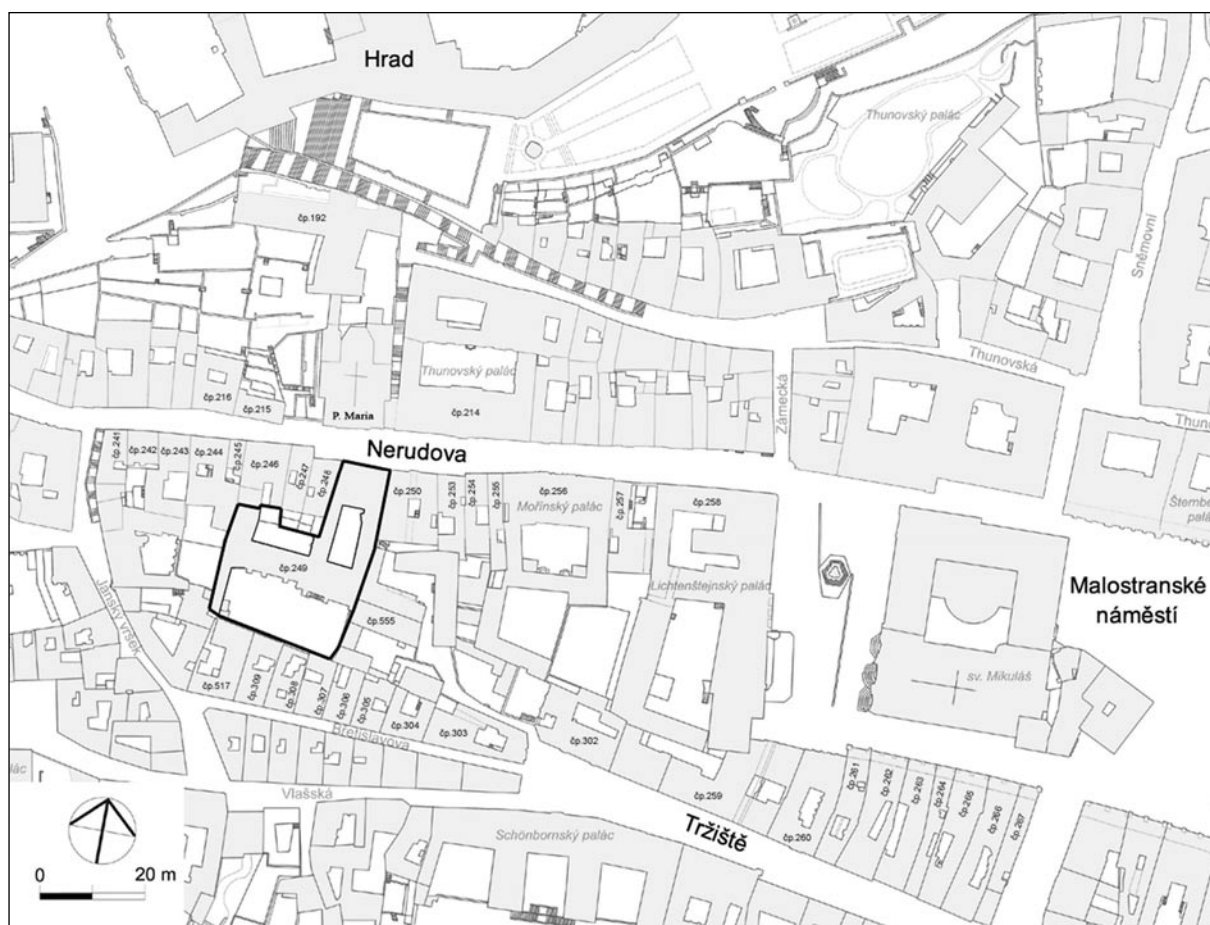
2) objekt je v literatuře uváděn též pod názvem palác Kinských.

3) termín záchranný SHP byl použit záměrně s ohledem na velice náročné podmínky, za kterých probíhal během stavební činnosti.

4) archeologický výzkum proběhl pod vedením Mgr. Jana Havrdy a Mgr. Jaroslava Podlisky. Stavební průzkum byl proveden Bc. Miroslavem Kovářem.

2. Stavební průzkum

Záchranný průzkum byl vyvolán intenzivní stavební činností v objektu. V době zahájení dokumentačních prací stavební práce postoupily natolik, že již nebylo možno revidovat některé důležité stavební detaily. Dokumentace obnažených zdív probíhala fotograficky, klíčová a charakteristická místa byla dokumentována kresebně v měřítku 1: 20. V některých případech velmi rychlý postup stavebních prací neumožnil dokumentaci odhalených konstrukcí. Celkově lze adaptaci, která probíhala bez předchozího hloubkového průzkumu, označit jako velmi necitlivou. Poškozeno nebo zničeno bylo množství detailů, zejména pak plošné odstraňování omítkových souvrství, bez předchozí dokumentace, limituje vypovídací schopnost objektu.

OBR. 1: VÝŘEZ Z PLÁNU MALÉ STRANY. SITUOVÁNÍ VÝZKUMU - ČP. 249/III V NERUDOVĚ ULICI. VYZNAČIL J. HLAVATÝ.

Dům čp. 249/III upoutával pozornost literatury již delší dobu. Nalezneme o něm zmínku jak ve starších naučných spisech (*Kolektiv 1900, 417*), tak i v topograficky zaměřených dílech (například *Ruth 1904, 782*). Zejména úpravy ze 17. – 18. století si vyžádaly pozornost odborníků (*Kubíček 1946, 46*). Dům neušel pozornosti ani novějšími populárněji zaměřenými publikacemi (*Poche 1985 a kol., 72*). Objekt nalezneme pod příslušným heslem v novém soupise pražských památek (*Vlček a kol. 1999, 351 - 352*).

Dům v místech dnešního objektu je poprvé zmíněn až v polovině osmdesátých let 14. století, kdy náležel Zdeňku Chmelařovi (*Holanová 1969a, 1*)⁵⁾. Objekt byl situován přibližně

5) z tohoto pramene jsou citovány následující historické údaje

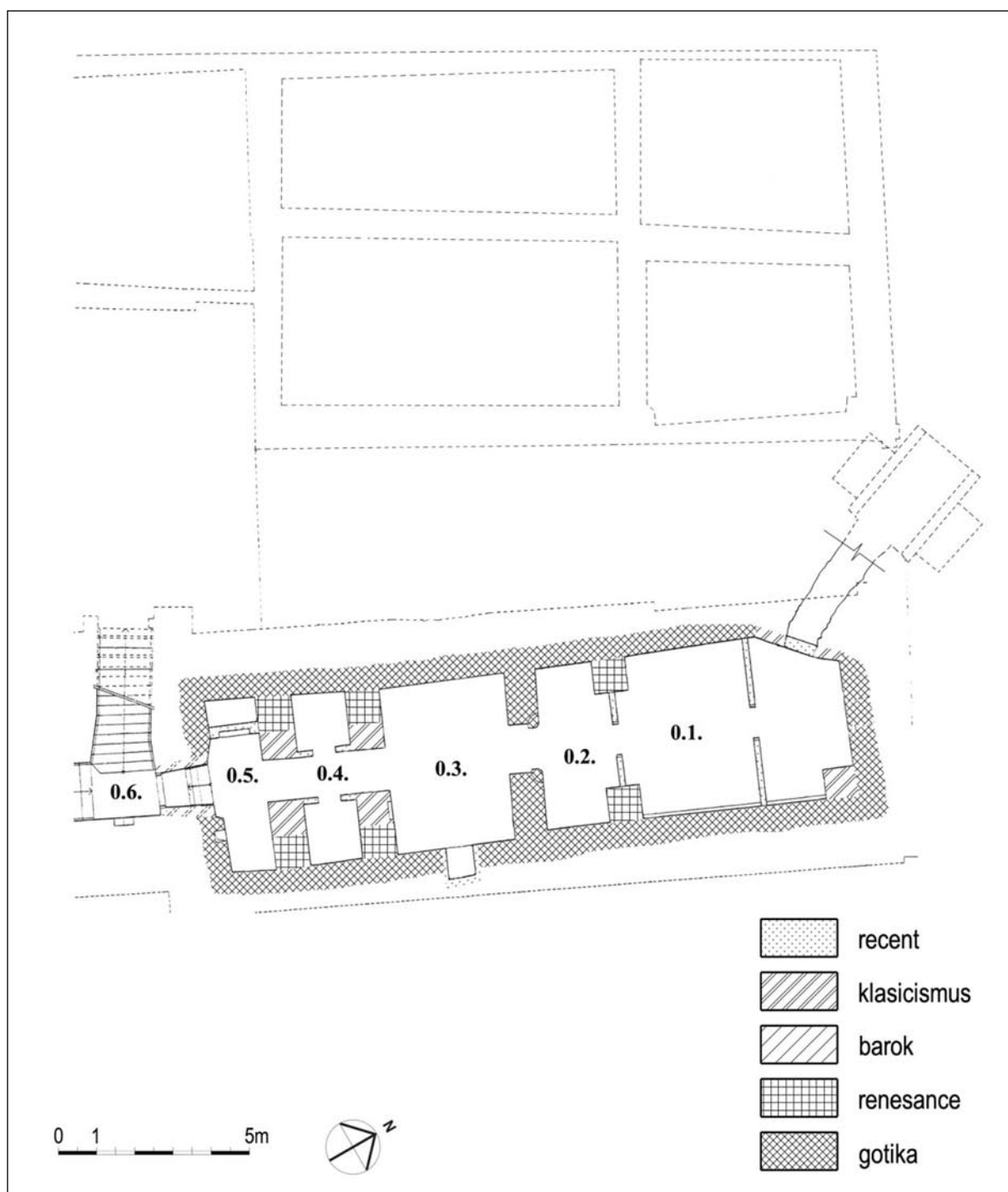
OBR. 2: DŮM ČP. 249/III V NERUDOVĚ ULICI, SEVERNÍ PRŮČELÍ. FOTO J. HLAVATÝ.

v místech bývalého dvora pražského probošta. K částečnému rozdělení tohoto dvora došlo v roce 1432 (Tomek 1891, 44). V pramenech následujícího století je zmiňován pravděpodobně ne příliš výstavný dům, jak se usuzuje z jeho ceny při prodejkách. K nárůstu cen domu dochází až na sklonku 15. století mezi lety 1477 - 1498. Na počátku 16. století vlastní objekt Volf Kameník, který v roce 1515 dům prodává za nápadně vysokou cenu. Z majitelů domu v polovině století je nutno zmínit ještě Řehoře Marštalku, který drží dům mezi lety 1520 - 1534 a posléze je odkazuje manželce a dětem. V roce 1541 při požáru Malé Strany objekt vyhořel. Mezi lety 1594 - 1628 dům patří Jiřímu Mayerovi následně pak jeho dědicům. V této době byl objekt pravděpodobně náročně přestavěn, o čemž svědčí vysoká kupní cena domu. Po epizodě, kdy dům patřil Rudolfovi z Valdštejna a později jeho dědicům, kupuje nemovitost v roce 1667 František Oldřich Kinský z Vchynic. Kinští posléze kupují v roce 1676 i sousední objekt čp. 248/III. V roce 1683 je objekt poškozen požárem, který vznikl na sousední parcele čp. 250/III. Ve druhé polovině 18. století slouží dům jako nájemní a konečně roku 1800 jej Kinští prodávají Ignáci Konnemannovi. Jak ukazují dobové protokoly byl dům ve špatném technickém stavu. Po té získal dům Ignác Stephan, Německý spolek a K. Lein, který v průběhu čtyřicátých let 19. století prováděl v objektu stavební změny.

První podrobnější stavební vývoj objektu byl nastíněn v pasportu SHP (Kašička 1969, 31 - 34). Omezme se zde pouze na základní konstatování. Dům by analyzován jako srůst dvou traktů gotického stáří, přičemž v nejzápadnějším traktu byl předpokládán průjezd. V jižní části objektu se předpokládá relikv dvoupodlažního pozdně gotického stavení. Po roce 1541 je předpokládána velká přestavba, ztotožněná s aktivitou J. Mayera. Tehdy měl dům získat tři paralel-

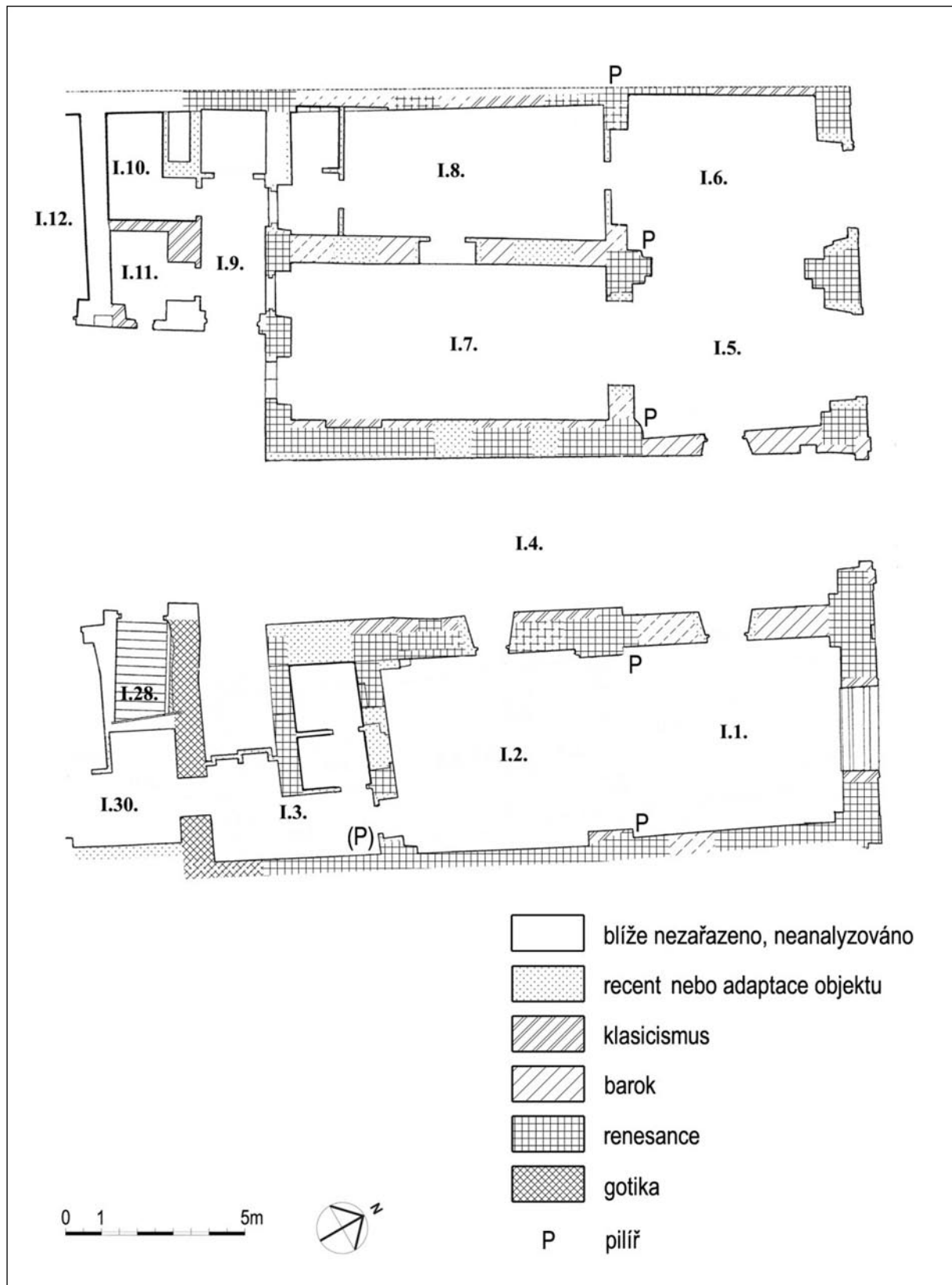
ní sedlové střechy a rozvrh pater, včetně kleneb přízemí a schodiště. S renesanční výstavbou je spojován i vznik zadního křídla včetně navazujících bočních křídel. Raně barokní stavební etapa, která se dnes nejvýrazněji projevuje bosovaným portálem do Nerudovy ulice, je spojována logicky s Kinskými, konkrétně pak s požárem v roce 1683. S těmito úpravami je též ztotožněno zvýšení bočních křídel a křídla zadního na dvoupatrové a další stavební změny. S obdobím po roce 1800 je spojován zejména vznik průchodu na zahradu, vložení schodiště do jižního křídla, předělení velkého sálu atd. Klasicistním úpravám náleží i výstavba úzkého jihozápadního křídla, které nahradilo starší sálu terenu. Takto nastíněný stavební vývoj objektu byl prezentován i nejnověji (*Kašíčka 2002, 10 - 11*).

Věnujme se nyní ve stručnosti složité stavební proměně předního stavení, které se stalo hlavním předmětem stavebního průzkumu. Nejstarší dnes pozorovatelnou stavební fází představuje sklep pod nejvýchodnějším traktem (obr. 4). Tvoří jej dnes v principu gotický dvoudílný jednotrakt, který je v mírně asymetrické poloze vůči konstrukcím přízemí. Severní a jižní díl je oddělen příčnou stěnou, v níž je osazen gotický lomený portálek, jehož hrana je sejmuta okosem, který končí nad trnoží šikmo naklopenou trojúhelnou ploškou. Jak dokládá vodorovná pracovní spára, odpovídající spárořezu stojky, byl portál osazen současně s výstavbou stěny. Při zmíněné spáře byly též patrný kapsy po samonosném lešení, které byly posléze zaslepeny valouny. Složitou stavební proměnu pravděpodobně ještě v gotice, dokládá dodatečné snížení podlahy sklepa, kdy se práh portálu dostal vysoko nad stávající terén. Z této úrovně vybíhala v severozápadním koutu severního dílu též vstupní šije, kterou byl přístupný „loch“ nacházející se pod Nerudovu ulicí. Dodnes si zachoval charakteristické prstovité rozvětvení. Dalším dokladem komplikovaného stavebního vývoje je rozdílná kvalita valených kleneb severního a jižního dílu. Patky obou kleneb spočívají na úrovni dnešní podlahy, přičemž nelze bezpečně vyloučit dodatečné podezdění patky klenby severního dílu. Právě tato klenba je tvořena klenáky z lomové opuky, které jsou spojovány vápennou maltou, zatímco v klenbě jižního dílu bylo jako pojivo použita pouhá hlína. V této souvislosti je třeba uvést fakt, že zdivo obdobného charakteru bylo zjištěno v substrukci pod nejzápadnějším traktem v místnosti I. 8 (obr. 4). Není vyloučeno, že je ve větším rozsahu přítomné pod celým západním dvoutraktem. Otázkou je absolutní stáří popsaných konstrukcí. Jediný rámcově datovatelný detail představuje zmiňovaný portál. Vodítkem k jeho dataci, kromě tvaru samotného, může být ukončení okosu nad soklem. Tento prvek zobecnil ve 14. století, ale užíval se i později (*Muk 1994, 13*). Zcela přesné vymezení gotických zděných konstrukcí v přízemí není prozatím jasné. Bezpečně se podařilo prokázat fakt přítomnosti gotizujících detailů v jižní stěně místnosti I. 3 (obr. 4). Jedná se zejména o stojku gotického ostění zjištěnou v prvním patře navazujícího severojižního hloubkového traktu při východní hranici parcely. Hrana ostění byla probrána výžlabkem, jenž končil tupě nad trnoží v šikmé plošce. Při pohledu z nástupního ramene schodiště byl patrný vynášecí pas, který snad odpovídal podobnému detailu, jenž byl osazen v úrovni přízemí. Rozložení uvedených prvků nerespektuje patrování navazujícího jižního křídla a navíc byla celá situace zakryta ramenem renesančního schodiště. Další fragmenty gotických zdív můžeme hypoteticky předpokládat v rámci východní stěny místnosti I. 3 (obr. 4). Na tomto místě je nutno upozornit na možnou skutečnost, že i v jádru níže popsané arkády mohou být v principu pozdně gotické. Zcela ničivé důsledky měl na starší zástavbu již zmíněný požár v roce 1541. Na rubu klenby sklepa jižního dílu, bylo zjištěno souvrství tvořené propálenou mazanicí, které lze snad ztotožnit s touto událostí. Pracovně lze soudit, že po uvedeném datu došlo k radikální změně starší situace. Po sejmutí části omítek průčelí do Nerudovy ulice bylo zjištěno, že stávající štítová zeď postrádá souvislou svislou spáru, která by svědčila o uvažovaném srůstu dvou objektů. Hmota průčelí je tvořena lomovým opukovým zdivem s cihelnými plombami a patrnými mladšími úpravami, které souvisí převážně s klasicistní úpravou otvorů. V západní části fasády byl patrný vynášecí

OBR. 3: VÝŘEZ PŮDORYSU SKLEPŮ ČP. 249/III S VYZNAČENÍM ZÁKLADNÍCH STAVEBNÍCH ETAP. KRESBA S. MATOUŠOVÁ.

oblouk nad stávajícím otvorem, který svými dimenzemi odpovídá osazení sdruženého ostění. Překvapující zjištění přineslo odstranění omítek při patě zdiva v průjezdu a v místnostech I. 1 a I. 2 (obr. 4). Bylo zjištěno, že východní stěna průjezdu je v principu arkádou, která je vyzděna z mohutných opukových klenáků (obr. 7). Dvojice pasů se rozpínala v severojižním směru a jednotlivé oblouky arkády svým rozponem rámcově odpovídaly klenebním polím renesanční klenby (místnosti I. 1 a I. 2) v přiléhajícím východním traktu (obr. 4). Obdobně byla konstruována i protilehlá severojižní stěna, východní parcelní zeď (obr. 6). Uvedenému řešení odpovídá

OBR. 4: VÝŘEZ PŮDORYSU PŘÍZEMÍ ČP. 249/III S VYZNAČENÍM NAVRŽENÝCH ZÁKLADNÍCH STAVEBNÍCH ETAP. KRESBA S. MATOUŠOVÁ.

i vznik zesilujících pasů ve sklepech, které respektují rozvrh pilířů (obr. 3). Ne zcela jasná je situace při východní stěně místnosti I. 3 (obr. 4). Zde se zachoval relikv „koutových příložek“, z nichž severní má charakter pilíře a není provázána s bezprostředně navazujícím úsekem severojižní zdi. Příložky byly posléze odlámané, což souvisí s vložením schodiště, tedy pravděpodobně se změnou stavebního záměru. Na západním lici východní stěny průjezdu se podařilo identifikovat dvojici polopilířů přiložených k arkádě, které odpovídají výběhu patek renesančních kleneb průjezdu (obr. 7). Lépe čitelný severní pilíř byl vyzděn z velkých lomových kamenů, které byly následně poškozeny požárem, pro což svědčí charakteristický lasturnatý povrch. Patky kleneb dosedaly na římsovité hlavice, jež se ovšem dochovaly v nepatrných fragmentech. Řadu obdobných konstrukčních řešení známe z dalších renesančních domů (srovnej *Dražan 1953, 163 ad.*) Západní stěna průjezdu, v jádru pravděpodobně až renesančního původu, má sendvičový charakter. Její východní líc ve své jižní části byl v době průzkumu již pokryt cihelnou přízdívkou, která souvisela s rekonstrukčními pracemi. Přesto bylo možno pozorovat spáru, jež oddělovala patku klenby a obvod lunety od lomového zdiva, které vyplnilo prostor lunety. Analogické řešení východní zdi průjezdu se zachovalo i v místnosti I. 5 a I. 6 (obr. 4). Patky kleneb jsou zde nesené při severní štítové zdi příložkami na nichž se zachovaly v torzu opět římsovité hlavice. Paty kleneb při jižním konci prostoru jsou nesené pilíři vyzděnými z velkých lomových opukových kvádrů, opět se stopami požáru. Podobnou situaci lze předpokládat i v místnosti I. 6, kde však byl v době průzkumu patrný pouze jihozápadní pilíř (obr. 4). Systém arkádového řešení byl užit ještě jednou a to v případě parcelní zdi, která tvoří západní stěnu místnosti I. 8 (obr. 4). V tomto případě ovšem nelze prozatím bezpečně rozhodnout, zda se nejedná o přízdívku nesoucí patku klenby. Pro renesanční původ západní parcelní zdi svědčí výpověď písemných pramenů, kde jsou uvedeny zamýšlené úpravy této zdi (*Holanová 1969b, 4*). Zajímavá situace je zachována v západní části jižní štítové stěny. Fragment, snad trojúhelné sestavy drobných otvorů, evokuje archaický způsob vytápění. Stáří této zdi podporuje i fakt, že svým lícem ustupuje od linie stávající štítové stěny a navíc je zřetelně poškozena nikou vloženého jednoduše olištovaného ostěním,

OBR. 5: POHLED NA PRŮČELNÍ FASÁDU ČP.249/III V MÍSTĚ STYKU DVOU TRAKTŮ. FOTO M. KOVÁŘ.

které je osazeno v průčelí.

Domnívám se, že pozoruhodné skeletové konstrukční řešení včetně šířkového rozvrhu je dílem renesanční stavební etapy, která se rozvinula po roce 1541. Celé řešení lze charakterizovat jako aditivní postup, jehož výsledkem bezpochyby bylo i následné podezdívání pasů. Celou etapu nám alespoň přibližně, včetně zmiňovaných hlavic, datuje charakter renesančních volutových štítů, které již postrádají pilastry a nevznikly tedy pravděpodobně dříve než na sklonku padesátých let 16. století (Šamánková 1961, 39).

Raně barokní úpravy se dnes nejvýrazněji projevují osazeným bosovaným portálem v průčelí, zaklenutím místnosti I. 7 valenou klenbou se styčnými trojbokými výsečemi, čemuž odpovídá i zřízení plenty s nikami pod lunetami na západní lici zdi průjezdu I. 4 (obr. 4). Do raného baroka lze pravděpodobně položit i vznik dělicí stěny mezi místnostmi I. 7 a I. 8, ve které byly prolomeny tři otvory (obr. 4). Snad až v této době též došlo k vymezení přední části průjezdu podezděním pasu severojižní arkády východního traktu a příčkou mezi místnostmi I. 5 a průjezdem (obr. 4). Klasicistní úpravy se projeví zejména zesilováním arkád a připlentováním východní zdi průjezdu, čímž zaniklo plastické členění stěny. Konečnou podobu dostala i fasáda.

OBŘ. 6: DETAIL ARKÁDY PŘÍZEMÍ VÝCHODNÍ STĚNY PŘŮJEZDU ČP. 249/III S PŘEDLOŽENÝM POLOPILÍŘEM. FOTO M. KOVÁŘ.

Velmi komplikované je řešení objektu po funkční stránce. Uvedený gotický hloubkový sklep pod východním traktem indikuje bezpečně relikv staršího gotického objektu, který velmi pravděpodobně nezaujímal celou šířku parcely. Při západní straně jeho hlavního traktu můžeme předpokládat průjezd. Pracovně můžeme předpokládat, že uvedený relikv je pozůstatkem průjezdového domu, čemuž rámcově odpovídá i šířka východního traktu (k této problematice

např. *Mencl 1953, 169 – 171; Mencl 1971, 9; Radová-Štiková 1986, 68-69*). Celkové komunikační schéma je prozatím natolik nečitelné, že jen modelově lze uvažovat o primárním komunikačním uzlu ve střední části dispozice, čemuž odpovídá i zachovaná příčná zeď ve sklepe. Zcela nečitelný obraz o funkčním uspořádání podávají sporé fragmenty pod západním dvoutraktem. Jak již bylo uvedeno dnešní šířkový dům je pravděpodobně výsledkem renesanční stavební aktivity. Šířka průčelí se rámcově pohybuje okolo 20 m, což přibližně odpovídá uváděným příkladům v literatuře (*Hauserová 1995, 40*). Zde se však nejedná modelový trojtrakt. Dispozice je zde komplikována složitým stavebním vývojem a velmi pravděpodobně též vzorem monumentální pražské palácové architektury. Přesto lze rozpoznat v přízemí západního dvoutraktu charakteristickou trojdílnou bytovou dispozici (*Škabrada 1998*). V jihozápadním koutě předního dílu byl zjištěn charakteristický obslužný otvor vytápěcího zařízení, který prolomil „parcelní zeď“ do předního dílu čp. 248/III. Tento konstrukční detail lze pravděpodobně uvést v souvislost s přikoupením sousední parcely Kinskými v roce 1676.

Přesto že dokumentace „adaptovaných konstrukcí“ probíhala za extrémních podmínek, podařilo se získat řadu důležitých informací, které mohou poskytnout základnu pro další výzkum. Je zřejmé, že prezentované závěry budou v budoucnu korigovány a jsou předloženy jako námět k diskusi. Nicméně je důležitý fakt, že v rámci archeologického výzkumu byl vy-

OBR. 7: DETAIL VÝCHODNÍ PARCELNÍ ZDI ČP. 249/III PŘÍZEMÍ S PATRNÝM PILÍŘEM A VÝBĚHEM PASU. FOTO M. KOVÁŘ.

mezen prostor pro „záchranný“ stavební průzkum objektu, objektu který byl právě podroben drastické obnově. Lze si do budoucna přát, aby již v rámci projektové přípravy mohla probíhat diskuse, po které by měl následovat hloubkový průzkum. Z jehož závěrů by posléze měl vyjít realizační projekt, respektující stavební objekt jako vyčerpateľný zdroj informací.

M.K.

3. Archeologický výzkum

Charakteristika výzkumu

Archeologický výzkum probíhal pouze na místech, kde stavební záměry počítaly se zásahem do historických terénů. Vzhledem k povaze a prostorové dislokaci jednotlivých stavebních zásahů byl průběh akce koordinován s postupem stavebních prací (obr.8)⁶⁾.

Plošně nejrozsáhlejším se stal výzkum zahrady, místa budoucích garáží (pracovní označení sektor A. Od samého počátku jednání s investorem (Kancelář Poslanecké sněmovny ČR), archeologové označovali realizaci podzemních garáží z hlediska archeologické památkové péče za nepřijatelnou. Přes všechny předložené argumenty o jedinečném významu lokality se nepodařilo prosadit zásadní změnu projektu. Dílčí úpravou se stalo zmenšení garáží o jedno patro. Ovšem i při stavbě „pouze“ jednopatrových garáží došlo k odstranění unikátních archeologických situací. Výzkum se zde zaměřil především na severní polovinu plochy, kde na základě zjištění předstihových sondáží provedených v roce 1999 a 2000 pod vedením J. Zavřela, zůstala zachována většina intaktních středověkých terénů (Zavřel 1999; 2000). V návaznosti na podzemní prostory garáží proběhl dále odkryv plochy přístupové komunikace (příjezdová rampa), která prořezala celý západní dvůr (sektor E) a zčásti interiér jižního palácového křídla (sektor D). Hluboké výkopy prostorů pro technické zázemí objektu si vyžádaly plošný výzkum také v suterénu jihovýchodního křídla (sektory B, C). Posledním místem, kde proběhly již pouze dokumentační práce, se staly početné liniové výkopy pro inženýrské sítě (sektor F), procházející především prostorem hlavního dvora, průjezdu a části Nerudovy ulice.

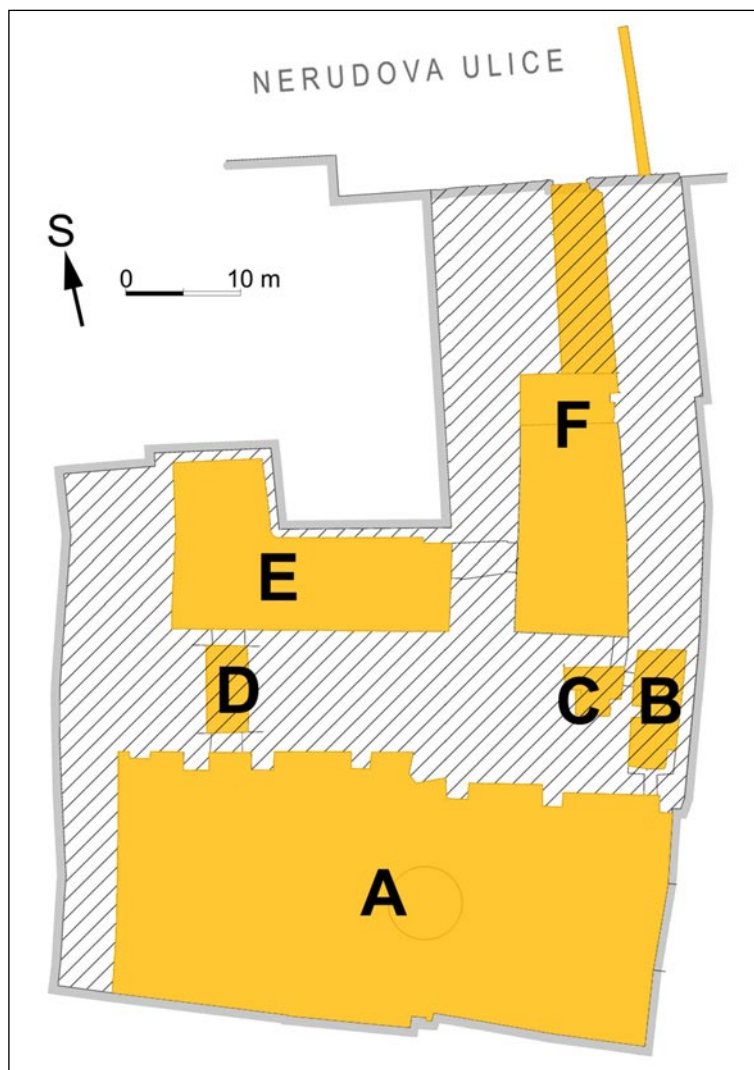
Hlavní etapa archeologického výzkumu skončila v závěru října 2002. Archeologické práce zde však s přestávkami a v různém rozsahu probíhaly až do března roku 2003, kdy byly definitivně ukončeny. Stavebně historický průzkum byl prováděn průběžně po celou dobu rekonstrukce.

V návaznosti na rozsáhlé zemní práce v interiérech paláce a především na ploše zahrady proběhl plošný výzkum také v místech západního palácového dvora (sektor E). Plocha dvora a místo budoucí rampy bylo před zahájením výzkumu zajištěno pilotáží a následně mechanicky zbaveno vrchní vrstvy tvořené betonovou deskou a recentními podsypy (obr. 9, výška povrchu dvora před odstranění betonu 216,24 – 215,92 m n. m.)⁷⁾. Nejmladší situace pod recentním násypem, vyjma výrazně zahloubených výkopů pro inženýrské sítě, které procházely v různé intenzitě celou plochou výzkumu, náležela období pozdního středověku až raného novověku a souvisela s prostorem a zástavbou domovní parcely, obrácené uličním křídlem do Nerudovy ulice. Dokumentované souvrství tvořily především vrstvy stavebního charakteru s příměsí opuky, cihel a malty. Zřetelné polohy písčité hlíny s hojnou příměsí kousků propálené mazanice,

6) uvedený stav lze spojit pouze s průběhem archeologického výzkumu. V případě záchranného SHP již naše práce v řadě případů nezapadala do velice napjatého harmonogramu rekonstrukce objektu.

7) veškerá dokumentace byla vedena ve výškovém systému Bpv.

uhlíků a ožehých kamenů mohou souviset s úpravou objektu po blíže nedatovatelném požáru. Vedle vrstev rozprostřených po celé ploše dvora se na několika místech nacházely části zděných konstrukcí, náležející pravděpodobně dvorní zástavbě parcely. Za zmínku stojí studna s opukovým roubením, umístěná ve středu dvora při hradební zdi. K vybavení zázemí domu patřil též ve zbytcích dochovaný dřevěný sud, zapuštěný částečně do země v západní části plochy.

OBR. 8: PŮDORYS DOMU ČP. 249/III V NERUDOVĚ ULICI V PRAZE 1 NA MALÉ STRANĚ. SITUACE ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU, ŠEDĚ VYZNAČENY ZKOUMANÉ PLOCHY (PRACOVNÍ OZNAČENÍ - SEKTOR A, B, C, D, E A F). KRESLIL J. HLAVATÝ.

Sídlištní horizont spojený výhradně s městskou zástavbou překrýval výrazně stratifikovanou a dosud plně neinterpretovatelnou situaci, tvořenou polohami písčitohlinitých vrstev a opukových kamenů o celkové mocnosti 1 – 1,5 m. Vrstvy lomové opuky pokrývaly prakticky celou zkoumanou plochu v jižní části dvora. Mocnost opukové polohy, patrně destrukce, se zvětšovala směrem k jihu. Prostor na sever od této kumulace byl proložen polohami jílovito-prachovitých hlín a písků složených z břidlicových a opukových zrn. Tyto uloženiny je možno interpretovat jako ronové či splachové sedimenty, tj. nánosy dočasných, nepravidelných přívalů atmosférických vod. Jedna z významných podmínek umožňujících tento typ sedimentace je nedostatečný vegetační pokryv svahu v době tvorby uvedené situace. Během rozebírání opukových poloh nebyly nalezeny žádné specifické konstrukční prvky, které by umožnily přiřadit

OBR. 9: PRAHA 1 – MALÁ STRANA, NERUDOVA ULICE ČP. 249/III, ZÁPADNÍ DVŮR DOMU (SEKTOR E) S VÝKOPEM PRO PŘÍJEZDOVOU RAMPU DO PODZEMNÍCH GARÁŽÍ, POHLED OD VÝCHODU. FOTO J. HLAVATÝ.

velké množství stavebního materiálu k určité stavbě. Důležitým faktem v této věci se stala celková absence maltového pojiva v mase opukové destrukce a nepřítomnost jasně definovatelných stykových ploch. Početný nálezový materiál získaný z rozebírané situace datuje předběžně její nárůst do průběhu 2. poloviny 12. – 2. poloviny 13. století (keramika, mince). Původ obrovské kubatury opukového materiálu zůstává za současné rozpracovanosti výzkumu stále nejasný. Pouze v poloze hypotéz se lze domnívat, že se jedná o pozůstatky blíže neznámé stavby sídlištního či fortifikačního účelu (?), jejíž vznik lze předpokládat v průběhu 11. – 12. století a která byla po svém zániku postupně převrstvena vrstvami přírodního a sídlištního původu.

Nejstarší horizont osídlení tvořilo výškově nevýrazné souvrství početně prostoupené zahloubenými objekty. Vedle mělkých amorfních výkopů neznámé funkce se především v jižní části zkoumané plochy podařilo odkrýt skupinu kulových a sloupových jam, které ve dvou případech vytvářely linii obvodové stěny nadzemních staveb obytného nebo hospodářského účelu. Možnou součástí těchto objektů mohl být cca 2 m do podloží zahloubený obdélný prostor

o rozměru 2,5 x 1,5 m (měřeno při dně výkopu). Spodní partie objektu nesla stopy obložení dřevěnými prkny. Zásyp byl v této části tvořen polohami přemístěných podložních hlín, vrchní partie se skládala ze stratigraficky pestrého zásypu, který tvořily především vrstvy s hojnou příměsí organického původu – patrně zetlelého dřeva, uhlíků a propálené polohy, snad ohniště. Nehojnou příměs zde představovaly i kousky železné strusky, indikující blízkost metalurgického nebo kovářského pracoviště. Keramika vyzvednutá ze zásypu objektů datuje (za současného stavu zpracování) pouze předběžně postupný zánik do 10. století. Do průběhu téhož období náleží i nárůst nejstaršího sídlištního souvrství s prezentovanými objekty⁸⁾. Přírodním podkladem se pro nejstarší raně středověké osídlení staly místní svahové hlíny, jejichž povrch v dané ploše klesal od 213,96 m n. m. v severní části plochy k 212,90 m n. m. na straně jižní.

Popis nálezové situace hradby

K zajímavým nálezům v sektoru E patřila masivní zděná konstrukce, probíhající napříč dvorem a zahlubující se do mocného horizontu splachových sedimentů a opukové destrukce (obr. 10)⁹⁾. Odhalená konstrukce z lomové opuky, byla v odkrytém úseku tvořena převážně

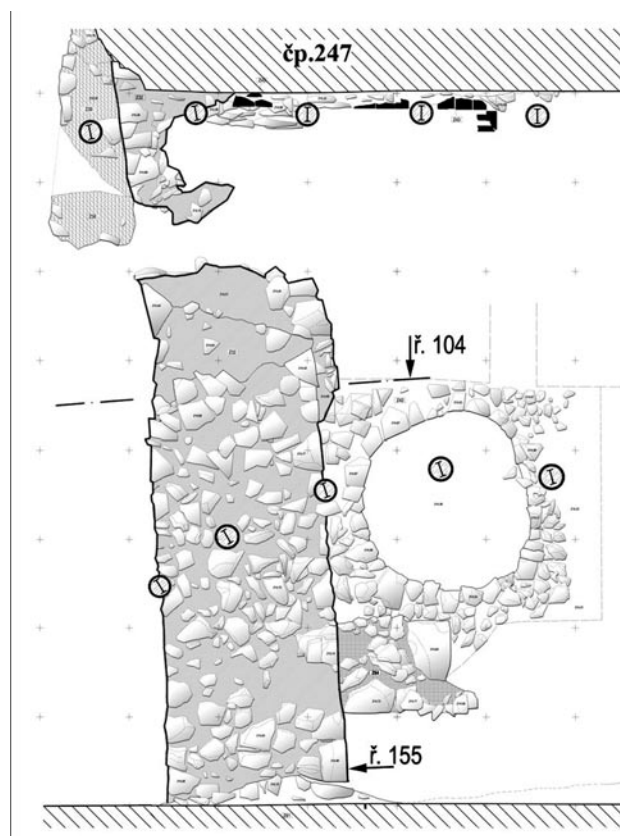
OBRAZ 10: PRAHA 1 – MALÁ STRANA, NERUDOVA ULICE ČP. 249/III, ZÁPADNÍ DVŮR DOMU (SEKTOR E). POHLED NA ODKRYTOU KORUNU HRADEBNÍ ZDI VYSTAVĚNOU Z LOMOVÉ OPUKY. K VÝCHODNÍ LÍCI ZDI SE NALÉZÁ DODATEČNĚ PŘÍZDĚNÁ POZDNE STŘEDOVĚKÁ STUDNA NÁLEŽEJÍCÍ K POZDĚJŠÍ MĚSTSKÉ ZÁSTAVBĚ. FOTO J. HLAVATÝ.

8) na jihu, v místě jižního palácového křídla, byl uvedený prostor v této době vymezen mohutnou dřevohliněnou hradbou, která směřovala od východu k západu.

9) v terénní dokumentaci byla zeď označena číslem Z32.

základovým pasem a na dvou místech navazujícím, nevysokým torzem nadzemní části oboustranně lícované zdi. Jádru nadzemní partie tvořily lomové opukové kameny kladené do maltového lože (obr. 11, 12). Zachovalejší východní líc tvořily dvě až tři řady lomových hrubě opracovaných kvádrů o velikosti až $0,5 \times 0,2$ m, průměrná velikost použitých kamenů se pohybovala kolem 0,2 m (obr. 13). Západní líc byla dochována pouze v rozsahu jedné až dvou řad nadzemního zdiva se znatelně větší výškovou nepravidelností lícových kamenů. Základová partie byla tvořena nepravidelně vrstveným lomovým opukovým kamenem. Zdivo konstrukce spojené vápennou maltou nasedalo těsně nad základovou spárou na zběžně kladenou lomovou opuku jejímž pojivem byla jílovitá hlína. Žádný jiný stavební materiál nebyl ve hmotě zdi zjištěn. Kameny o rozměrech převážně 0,3 – 0,4 m byly spojovány hnědorezavou vápennou maltou s převažujícím podílem plniva (písek). Malta obsahovala četné hrudky nevyhašeného vápna.

Zed' probíhala napříč západním dvorem přibližně ve směru sever-jih v délce cca 8 m s mírným odklonem k východu. Půdorysně byla odhalena neporušená jižní část v délce 6 m, severní partie prakticky zanikla v souvislosti s výstavbou inženýrských sítí a výkopem statické sondy ve 20. století. Šířka zdi se pohybovala od 1,9 do 2 m, celková výška dochovaného zdiva dosahovala rozmezí od 1,1 do 1,6 m. Výška základového pasu činila v průměru 0,8 m. Výška navazující nadzemní části s 0,18 m širokým základovým ústupkem dosahovala 0,3 až 0,8 m. Koruna zdi se nacházela na niveletě mezi 214,6 až 215,2 m n. m. Zbýlý úsek zůstal po výzkumu zachován pod současnou dlažbou nádvoří. Konstrukce zdi se svým základem zahlubovala do vrstvy obsahující zlomky keramiky 2. poloviny 13. století¹⁰. Po odkrytí začala nejsvrchnější partie zdi rychle podléhat destrukci.

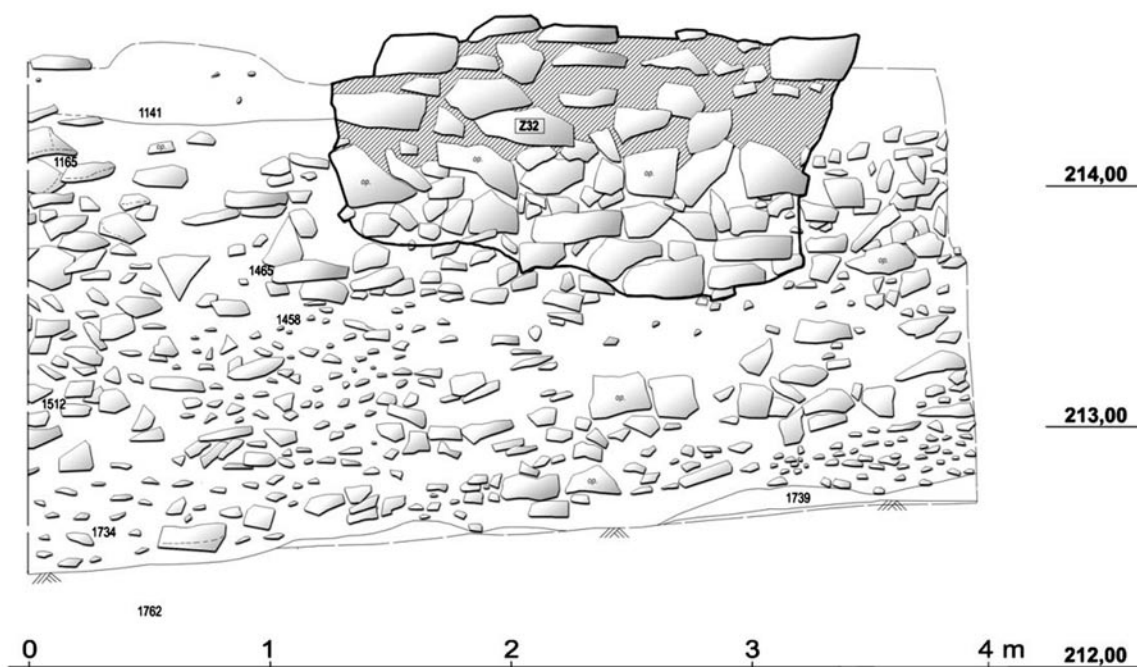
OBR. 11: PRAHA 1 – MALÁ STRANA, NERUDOVA ULICE ČP. 249/III. PLÁN HRADEBNÍ ZDI NA ZÁPADNÍM DVOŘE DOMU (SEKTOR E). KRESLIL M. SEMERÁD, PŘEKRESLILA S. MATOUŠOVÁ.

¹⁰) vrstva 1141 a vrchní partie vrstvy 1165 na řezu 104 obsahovala zlomky světlé červeně malované keramiky (obr. 7).

Přítomnost této rozměrné konstrukce na západním palácovém dvoře potvrdila již dříve avizovaný předpoklad (*Kašička 1995, 131*), že se jedná o úsek ze západní části hradebního okruhu opevnění Malé Strany, jehož výstavba bývá kladena do období vlády Přemysla Otakara II. po roce 1257 (obr.14:13).

Opevnění Nového Města pod Pražským hradem

Počátky vrcholně středověkého, právně zakotveného města pod Pražským hradem, nazývaného v dobových pramenech Novým Městem (*Nova civitas sub castro Pragensi*), dnes Malou Stranou, jsou z pohledu psané historie odkázány pouze na rozsahem nevelké zmínky. Tradičně je tento akt kladen do prvních let vlády krále Přemysla Otakara II. (1257 - LET. ČES., 294), který svým razantním rozhodnutím připravil podmínky pro vznik městské obce, druhé v rámci Pražské kotliny¹¹⁾.

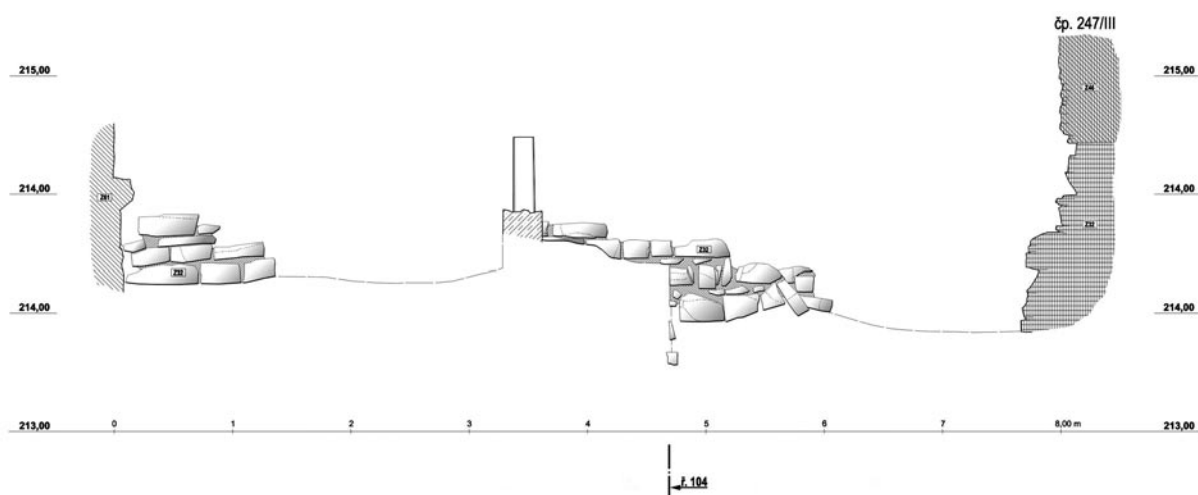
OBR. 12: PRAHA 1 – MALÁ STRANA, NERUDOVA ULICE ČP. 249/III, ZÁPADNÍ DVŮR DOMU (SEKTOR E). ŘEZ HRADEBNÍ ZDÍ (Ř. 104). KRESLIL E. DITMAR, PŘEKRESLILA S. MATOUŠOVÁ.

Obdobně jako v otázce vzniku samotného města jsme taktéž odkázáni na velice kusé informace v případě jeho fortifikace. Vedle, jak již bylo řečeno, několika krátkých a ne zcela srozumitelných písemných zpráv nám dnes do uvedené rekonstrukční hry vstupují prameny archeologické a stavebně historické.

Výpověď písemností je tradičně známa. První přímá zpráva o budování fortifikačních staveb na Malé Straně je spojena již s otcem Přemysla Otakara II. Václavem I., který za drama-

11) okolnosti vzniku města jsou v tradiční podobě přejímány již od dob V.V.Tomka. Většina publikací o Malé Straně se v použitých pramenech a v názoru na vznik města prakticky neliší (např. *Janáček a kol. 1964, 80 - 82; Hlavsa - Vančura 1983, 27 - 31; Vlk a kol. 1997, 96 - 97; Ledvinka - Pešek 2000, 112*).

tických politických událostí roku 1253¹²⁾ nechal opevnit areál biskupského dvora a komendy johanitů, umístěné na západním předpolí Juditina mostu (*LET. ČES.*, 290 – 291)¹³⁾. Tímto aktem byl sledován nejen cíl pevně ohradit sídla dvou významných institucí, ale především zabezpečit nástupní cestu na jediný kamenný most přes řeku Vltavu, který hrál důležitou úlohu v komunikační struktuře pražské aglomerace. Ze stejného pramene pochází drobná zmínka k události předešlého roku 1252, ve které je uvedeno opevňování věží Pražského hradu a místa na konci mostu (*LET. ČES.*, 290)¹⁴⁾. Svým významem pouze okrajová zmínka může být ve svém závěru prvním dokladem počátku opevňovacích prací v prostoru vyústění Juditina mostu na levém břehu. Stručnost popisu celé události bez náležitého topografického zasazení je však příliš limitující pro další závěry. Písemné prameny přímo nezmiňují realizaci hradebního pásu kolem Malé Strany. Pouze na základě rekonstrukčních úvah je výstavba opevnění nově lokovaného města kladena do blíže nespécifikovaného časového úseku po roce 1257¹⁵⁾.

OB. 13: PRAHA 1 – MALÁ STRANA, NERUDOVA ULICE ČP. 249/III, ZÁPADNÍ DVŮR DOMU (SEKTOR E). VÝCHODNÍ LÍC HRADEBNÍ ZDI (Ř. 155). KRESLIL M. SEMERÁD, PŘEKRESLILA S. MATOUŠOVÁ.

Posledním dokladem opevňovacích prací v průběhu první fáze existence města je zmínka k roku 1278, která uvádí na západní straně Pražského hradu výstavbu nových příkopů, které prořaly hradčanský ostroh od potoka Brusnice až k osadě Obora a na straně východní příkop směřující od téhož potoka k biskupskému dvoru (*LET. ČES.*, 302 – 303)¹⁶⁾. Podoba opevnění je současným bádáním charakterizována jako celek skládající se z hradby proložené hranolovými věžemi a branami, parkánu a příkopu (*Vlček a kol.* 1999, 113).

Stavební nebo archeologické pozůstatky ztotožněné s tímto opevněním byly v průběhu minulosti evidovány na několika místech Malé Strany (obr. 14). Výsledky těchto zjištění však nejsou dostatečné pro jednoznačnou rekonstrukci opevnění jako časově jednotného stavebního podniku. Především rozdílné stavební formy konstrukcí, hlásící se ke dvěma časově odlišným stavebním tradicím, nás nutí k opatrnosti v celkových závěrech.

12) detailní popis politických událostí Vaniček 2002, 50 – 52.

13) v latinské prameni je uvedeno u biskupského dvora ...*et munita vallis et propugnaculis*; u johanitické komendy ...*munita est vallo, muro et propugnaculis*.

14) ...*eodem anno turres pragensis castris et ad pedem pontis munitae sunt*.

15) postup výstavby hradb Malé Strany je předpokládán nejdříve od západu. Za poslední je považována výstavba východního pásu opevnění, podél starého bahnitého meandru Vltavy (např. Čiháková 1999, 26).

16) příkopy na západě...*hoc etiam anno duo fossata facta sunt ante Pragense castrum... a rivulo Bruska usque in Oboram*, příkop na východě...*ad minorem portam, fossatum effossum a rivulo Bruska et ductum per montem Opis usque ad curiam domini episcopi*.

OBR. 14: SITUACE MALÉ STRANY S VYZNAČENÍM NÁLEZŮ DOCHOVANÝCH ČÁSTÍ VRCHOLNÉ STŘEDOVĚKÉHO OPEVNĚNÍ 13. STOLETÍ. ČERNĚ JSOU OZNAČENY NÁLEZY KVÁDRÍKOVÉ HRADBY, ČERVENĚ ÚSEKY ČÁSTI HRADEBNÍHO SYSTÉMU Z LOMOVÉHO ZDIVA. SAMOSTATNĚ JE ZVÝRAZNĚNA TZV. ROMÁNSKÁ JUDITINA VĚŽ V ZÁPADNÍM PŘEDPOLÍ KARLOVA MOSTU. ŠEDOU LINIÍ JE SCHÉMATICKY VYMEZEN HRADEBNÍ OKRUH MĚSTA 13. STOLETÍ. NA ZÁKLADĚ PODKLADŮ AUTORŮ SESTAVILA S. MATOUŠOVÁ.

Závažné poznatky přinesly archeologické výzkumy a stavebně historické průzkumy na východní straně Malé Strany. V Pálffyho paláci čp. 158/III ve Valdštejnské ulici (obr. 14:1) byla ve východní straně objektu, v místech předpokládané linie městských hradeb zjištěna masivní zeď s fragmentem brány, vystavěné z pečlivě upravených opukových kvádrů (*Dragoun – Omelka 1995, 4; Omelka 1998, 265*). Dokumentace zbytku terénu komunikace procházející branou přinesla velice sporé doklady datující odkrytou situaci do průběhu 12. – 13. století.

Pokračování kvádrkové zdi o síle 2 m bylo zjištěno stavebně historickým průzkumem ve hmotě objektu na prvním nádvoří Valdštejnského paláce čp. 17/III (obr. 14:2, *Jánská 1973, 51; Poche a kol. 1983, 184*). V závěru 90. let 20. století bylo možné zeď, jejíž západní líc tvořily opukové kvádrky a východní líc z lomového kamene, prozkoumat i archeologicky. Na základě výpovědi archeologických pramenů byla výstavba zdi zasazena před polovinu 13. století (*Čiháková 2000; 2001a, 48*). Mezi dnes těžko ověřitelné nálezy patří některá starší zjištění stavebně historického průzkumu. Z areálu Valdštejnského paláce je uváděna přítomnost konstrukce z lomového opukového zdiva interpretovaná jako čtvercová bašta (*Charvátová 1957*). Podobně

těž jižní křídlo domu čp. 18/III, v bezprostředním jižním sousedství paláce obsahuje obdobně provedenou hranolovou věž (obr. 14:3, *Poche a kol. 1983, 184*).

Nejjihněji na východní straně areálu byla kvádríková hradební zeď dokumentována v objektech čp. 58/III, 61/III a 62/III vymezených Mosteckou ulicí a Dražického náměstím (obr. 14:4, *Píša 1957, 72*)¹⁷⁾.

Hypoteticky možnou součástí uvedené fortifikace a do současné doby jedinou zachovalou stavbou by mohla být jižní románská věž v předpolí Karlova mostu, tradičně označovaná jako „Juditina“ věž Juditina mostu (obr. 14; *Dragoun 2002, 148 – 151*). V otázce zařazení této stavby jsme bohužel odkázáni na chronologicky necitlivé datování stavebních prvků, které mohou zařadit stavbu pouze rámcově do závěru románského stavebního umění. Nepřehlédnutelnou skutečností pro rekonstrukci původního účelu věže se tak může stát zjištění archeologického výzkumu v Mostecké ulici, který zachytil kameny zpevněnou komunikaci vedoucí na most od západu, která však směřuje zřetelně severněji k dnes stojící gotické mostní věži (*Čiháková 2001a, 51 – 52*). Na tuto skutečnost upozornila ve své studii J. Čiháková (*ibidem*), která věž spojila s areálem johanitské komendy nebo města a v hypotéze ji časově zařadila k románskému fortifikačnímu systému levobřežního podhradí (*ibidem, 52*).

Na jižní straně městského areálu se setkáváme s pozůstatky hradebního systému hned na několika místech. Přiřazení některých zjištěných částí do systému opevnění města nebo johanitské komendy je však problematické. Na jižní straně objektu čp. 55/III byla dokumentována zeď ztotožněná s fortifikací města (obr. 14:5, *Poche a kol. 1983, 184*). Úseky hradby vystavěné z lomového opukové zdiva zůstaly zachovány mezi parcelami čp. 292/III, 273/III a 276/III (obr. 14:6, *Vlček a kol. 1999, 113*). Pod čp. 292/III byl též archeologicky zachycen hradební příkop (*Čiháková 2001a, 127*). Diskutabilní hodnotu má nález nevelkého fragmentu kvádríkové zdi ze stejného objektu čp. 292/III (*ibidem, 122 – 127*). Ztotožnění této zdi z městskou hradbou je přes všechny přednesené argumenty¹⁸⁾ velice problematické¹⁹⁾. Hmota hranolové věže je pravděpodobně zachována také v koncové části domu čp. 271/III (obr. 14:7, *Poche a kol. 1983, 184*).

Pro poznání podoby a průběhu Otakarovského opevnění Malé Strany přinesl důležité poznatky archeologický výzkum liniového výkopu v Karmelitské ulici přibližně mezi objekty 516/III a 269/III, který prořezal hlavní a parkánovou zeď opevnění (obr. 14:8, *Čiháková – Zavřel 1998, 260*). Obě zdi byly vystavěny z lomového opukového zdiva. Důležité poznatky by mohl přinést budoucí stavebně historický průzkum zbytků Újezdské brány zachované ve hmotě objektu čp. 516/III (obr. 14:9, *Vlček a kol. 1999, 585*).

Další úseky opevnění jsou avizovány v objektech na severní straně Tržiště. Jako zdi gotického opevnění byly interpretovány konstrukce vystavěné z lomového kamene za použití opuky, nahodile křemenců, vápence a cihloviny dokumentované v suterénu během archeologického výzkumu v čp. 266/III (obr. 14:10, *Čiháková 1998, 17 – 19*). V témž objektu došlo k zachycení hradebního příkopu (*ibidem, 19*). D. Líbal uvádí pozůstatky hranolové věže v suterénu domu čp. 260/III na Tržišti (obr. 14:11, *Poche a kol. 1983, 184*). Za součást malostranského opevnění je též považován masivní přes 20 m dlouhá zeď západovýchodní orientace v domě čp. 555/III v bloku mezi Tržištěm a Nerudovou ulicí (obr. 14:12, *Kašička 1968, 9*).

Ze západní strany města byl do doby našeho výzkumu znám pouze jediný úsek hlavní hradby s pozůstatkem části tzv. Dolní Strahovské brány, a to v objektu čp. 247/III v Nerudově ulici (obr. 14:14, *Kašička 1995*). Stavebně historický průzkum zde zjistil, že sklep při ulici obsahuje zachovanou konstrukci jižní stěny městské věžové brány s druhotnými přístavky, která byla

17) zbytek románské kvádríkové zdi zjištěné v čp. 60/III směřující kolmo na východní líc popisované zdi lze s největší pravděpodobností ztotožnit s objektem biskupského dvora (bliže *Varhaník – Zavřel 1994*).

18) shrnutí nových poznatků *Čiháková 2001a, 127*; obhajoba interpretačních závěrů *Čiháková 2002, 743*.

19) ztotožnění nevelkého úseku zdiva s hradbou se v polemické diskusi nad vývojem malostranské fortifikace setkala s negativním ohlaselem (*Frolík 2002, 710*).

zbořena až roku 1711. Na vnější líc brány navazoval úsek hlavní hradby směřující k jihu, zachovaný taktéž ve hmotě západní strany objektu (obr. 10). Původní funkci zdi doložilo střílnovité okno, patrné ještě na plánu přízemí z roku 1801 (*ibidem*, obr. 6, 129). Zdivo brány bylo vystavěno z rozměrných opukových kvádrů. V rekonstrukčních závěrech o podobě a vývoji této brány byl vysloven předpoklad, že vzhledem ke klesajícímu terénu a terasovým úpravám parcel je asi jižní pokračování hradby dosud částečně zachováno i pod násypy západního dvora palácového objektu čp. 249/III (*ibidem*, 131).

Městské opevnění od Strahovské brány pokračovalo ve svém závěru do prudkého svahu k severu, kde se napojovalo na opevnění Pražského hradu (Frolík – Smetánka 1997, 152). Z těchto míst intaktní nálezy hradby dosud neznáme. Zjišťovací archeologická sondáž v čp. 192/III v Thunovské ulici zatím nepřinesla (patrně hlavně vzhledem ke značnému narušení lokality různými terénními a stavebními zásahy, které významně změnily georeliéf parcely), i přes některé náznaky doklady vrcholně středověkých hradebních konstrukcí. Současně provedené geologické vrty zde snad zastihly příkop městského opevnění (Čiháková 2001b, 47-48).

Závěr

Z celkové rekapitulace našich poznatků jsou na první pohled zřejmé rozdíly mezi nalezenými úseky hradebního systému. Jedním ze zásadních rozporů je odlišná forma východního úseku hradeb oproti ostatním částem fortifikace. Odhalené partie východního hradebního pásu jsou vystavěny převážně z pečlivě upraveného kvádríkového zdiva typického pro románskou stavební tradici. Opakem jsou hradební úseky na jihu a západě vystavěné vrcholně středověkou technikou lomového zdiva. Datování kvádríkového zdiva je obecně zatíženo širokým časovým rozptylem doby používání. Přežívání uvedeného způsobu hluboko do poloviny 13. století, tedy do období rozvíjejícího se gotického stylu je na konkrétních stavbách již doloženo²⁰. Problematickou vypovídací hodnotu mají též ojediněle nalezené architektonické články, směřující k tradici románského tvarosloví, ovšem taktéž bez možnosti detailnějšího časového zařazení²¹.

Archeologické bádání se k tomuto problému zatím plně nevyslovalo. Nová závažná terénní pozorování z výzkumu ve Valdštejnském paláci čp. 17/III, pouze rámcově zařadily velice opatrně výstavbu kvádríkové hradební zdi před polovinu 13. století. Nedávno citovaný předpoklad, že uvedená kvádríková zeď je tedy zbytkem románského fortifikačního systému vybudovaného patrně již ve 2. polovině 12. – počátku 13. století (Čiháková 2001a, 51-52), je však při nedostatku chronologicky citlivých důkazů příliš širokým pojmem zůstávajícím v poloze pracovní teorie. S tímto názorem souvisí i stále neznámá podoba opevnění v době existence „románské“ fortifikace na západní a jižní straně podhradí.

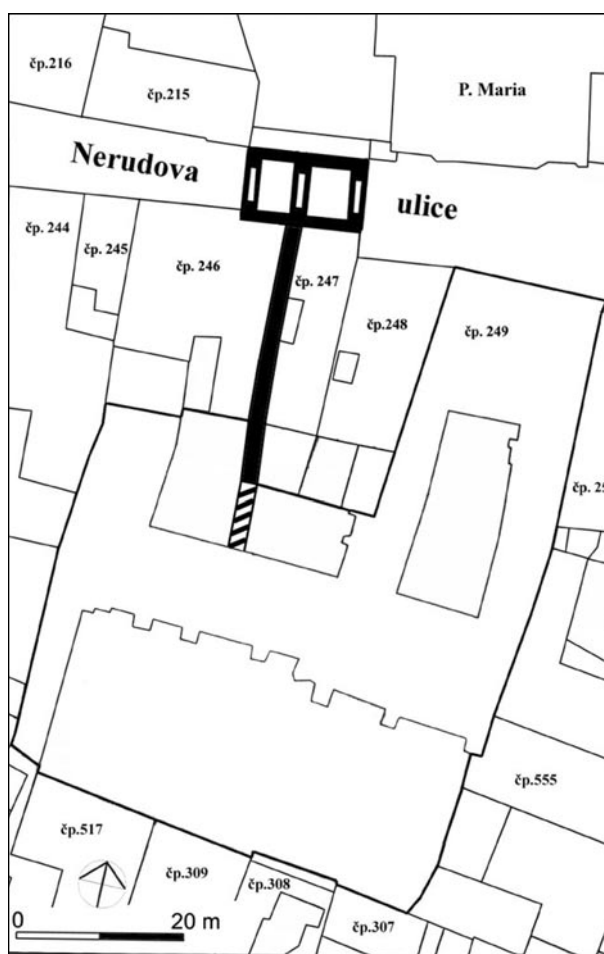
Určité rozpory se objevují i v otázce doby dokončení celého opevnění města. Tradičně je citován závěr, že východní část opevnění Malé Strany vzniká jako poslední úsek hradebního systému až ke konci 80. let 13. století (naposled Dragoun 2002, 156). S přihlédnutím k nálezům několika úseků masivní zdi z opukových kvádríků v linii východní fronty hranic města, a taktéž z výpovědi písemné zprávy z roku 1278, která uvádí pouze výstavbu příkopů na západní a východní straně²², se zdá spíše pravděpodobné, že hradební systém města byl již v této době dokončen a mohutné zemní fortifikační práce k tomuto datu byly pouze doplňkem dříve dokončeného systému.

20) pro pražské prostředí lze zmínit spodní partii obvodové stěny ženského konventu kláštera klarisek na Františku datovaného do 30. let 13. století (Dragoun 2002, 164 - 168), nebo románské kvádríkové domy na Starém Městě zařazované ve své závěrečné etapě výstavby do průběhu 1. poloviny 13. století (Dragoun - Škabrada - Tryml 2000, 355).

21) jedná se o fragment římsy z pískovce nalezený v torzu brány v čp. 158/III na Malé Straně (Dragoun - Omelka 1995, 4).

22) podobná myšlenka se objevila již počátkem 80. let 20. století v publikaci o Malé Straně (Hlavsa - Vančura 1983, 28). Podobná myšlenka se objevila již počátkem 80. let 20. století v publikaci o Malé Straně (Hlavsa - Vančura 1983, 28).

OB. 15: SITUACE ČÁSTI VRCHOLNĚ STŘEDOVĚKÉHO OPEVNĚNÍ 13. STOLETÍ ZE ZÁPADNÍHO HRADEBNÍHO OKRUHU MALÉ STRANY. ČERNĚ VYZNAČENA DOLNÍ STRAHOVSKÁ BRÁNA A HRADEBNÍ ZEĎ JIŽNĚ OD NÍ (REKONSTRUKCE F. KAŠIČKY 1995, 127, OBR. 3). ŠRAFOVANĚ VYZNAČENA HRADBA NALEZENÁ PŘI ARCHEOLOGICKÉM VÝZKUMU. NA ZÁKLADĚ PODKLADŮ AUTORŮ NAKRESLIL J. HLAVATÝ.

Zjištěná skutečnost souběhu dvou odlišných stavebních technik v rámci jedné fortifikace zůstává za současného stavu poznání pouze východiskem pro pracovní hypotézy. V poloze možné varianty tedy zůstane i náš názor na genezi malostranského opevnění. Za možného iniciátora výstavby opevnění lze teoreticky označit již Václava I²³⁾. S myšlenkou lokace města a se stavbou hradeb se mohlo začít nejspíše na konci jeho vlády kolem poloviny 13. století. Za hlavního zakladatele a organizátora lze však označit jeho syna Přemysla Otakara II., za jehož vlády byl lokační a stavební záměr zrealizován. V první fázi došlo k výstavbě východní pásu opevnění a samostatnému pevnostnímu zajištění nástupu na kamenný most. Použita zde byla

doznávající románská stavební technologie kvádřikové zdi, kterou po výstavbě prvního úseku nahradila na jihu a západě ekonomicky progresivnější metoda hradby z lomového zdiva. Tradičním zdrojem stavebního materiálu se staly nedaleké opukové lomy na Petříně (Zavřel 2001, 21 - 24). Důvod náhlého přechodu od jednoho způsobu ke druhému je snad možné spojit se snahou urychlit výstavbu strategicky důležité fortifikace, případně změnou stavitele. Nové opevnění svým průběhem zčásti navázalo na starší raně středověkou dřevohliněnou fortifikaci podhradí 10. století (srovnej Havrda - Podliska 2003). Vyloučit nelze ani přežívání terénních reliktnů staršího opevnění do doby výstavby kamenné hradby v 2. polovině 13. století²⁴⁾. V závěru 80. let 13. století byla stavba městské fortifikace patrně zcela dokončena a doplněna příkopy.

Nález části hradební zdi v Nerudově ulici čp. 249/III lze na základě výše uvedených skutečností celkem spolehlivě zařadit k západním úseku malostranského opevnění (obr. 14:13; 15). Realizace této části byla uskutečněna v druhé fázi výstavby mezi lety 1257 až 1278. Původně hradba pokračovala k jihu a v nevelké vzdálenosti od místa nálezu, přibližně v prostorách jižního palácového křídla, se ostře lomila k jihovýchodu a pokračovala směrem k Tržišti²⁵⁾. Archeologicky nebylo možné zbylý úsek v interiéru budovy ověřit. Z největší pravděpodobnosti lze však na základě zjištěných poznatků v sousedství (sektor D) předpokládat, že relativně mělko založená hradba byla radikálně odstraněna při výstavbě této části objektu. Jediným místem kde

23) podobná myšlenka se objevila již počátkem 80. let 20. století v publikaci o Malé Straně (Hlavsa - Vančura 1983, 28)

24) uvedený názor vyvozujeme z existence mohutné opukové destrukce zjištěné výzkumem v prostoru západního dvora domu čp. 249/III, do níž byla zahlobena hradební zeď.

25) otázkou zůstává přesné místo zalomení hradby. Současně právě v tomto místě je možné očekávat přítomnost fortifikačního prvku - hradební věže, jejíž zbytky by mohly být zachovány pod dosud nepodsklepeným přízemím jižního křídla čp. 249/III.

by mohly být patrně zachovány zbytky hradební konstrukce je základová partie celé jižní obvodové stěny paláce²⁶). Prakticky žádné informace nepřinesl výzkum o podobě parkánu a hradebního příkopu²⁷). Po zániku své funkce byla hradba využita jako parcelní zeď domovní zástavby. Ke zboření nefunkčního hradebního úseku došlo v průběhu barokní palácové přestavby domu po roce 1676 (*Kašička 2002, 11*).

Otakarovské opevnění Malé Strany pozbylo na významu již celkem záhy po své výstavbě v průběhu následujícího století. Dynamický rozvoj a nejspíše i nový ideový koncept sídelního města související se vzrůstem významu celé pražské městské aglomerace za panování Karla IV. si vyžádal zvětšení plochy malostranské obce. Nová trasa hradeb budovaná v letech 1360 - 1362 prakticky více než zdvojnásobila opevněnou plochu (např. *Kupka 1996, 19*). Staré opevnění se rázem ocitlo uprostřed města a brzo podlehl rozvíjející se zástavbě, která v řadě případů zapojila hradební konstrukce do hmoty městských domů (*Hlavsa – Vančura 1983, 50; Vlk a kol. 1997, 140; Benešová 1999, 29- 30*). Postupně mizí jednotlivé úseky hradebního systému, především příkop je velice rychle zavezen a překryt. Za tohoto stavu je rekonstrukce městské fortifikace Malé Strany nesmírně ztížena a nové poznatky o genezi této mimořádně zajímavé stavby jsou a nadále budou výsledkem dlouhodobého poznávacího procesu.

J.P., J.H.

4. Prameny a literatura

Benešová, K. 1999: Architektonický vývoj v době vrcholného středověku – gotické město, 29 - 30, in: Vlček, P. a kol., Umělecké památky Prahy, Malá Strana. Praha.

Čiháková, J. 1998: Náleзовá zpráva o archeologickém výzkumu Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí čp. 266/III, archiv ARÚ AV ČR č.j. 4296/98.

Čiháková, J. 1999: Malá Strana od pravěku do vrcholného středověku, 11 – 27, in: Vlček, P. a kol., Umělecké památky Prahy, Malá Strana. Praha.

Čiháková, J. 2000: Praha 1 – Malá Strana, Valdštejnské náměstí čp. 17/III, náleзовá zpráva o archeologickém výzkumu PÚPP č. 23/99, archiv ARÚ AV ČR č.j. 10084/2000.

Čiháková, J. 2001a: Raně středověké fortifikace na jižním okraji pražského levobřežního podhradí, 29 – 135, in: Ježek, M. – Klápště, J. (ed.), Mediaevalia archaeologica 3, Pražský hrad a Malá Strana. Praha.

Čiháková, J. 2001b: Thunovská ulice čp.195/III, 47-48 ,in: Křížová, A. – Špaček, L. – Dragoun, Z. (ed.), Výroční zpráva 2001, Státní památkový ústav v hlavním městě Praze. Praha.

Čiháková, J. 2002: K dosavadnímu stavu poznání raně středověké Malé Strany, Archeologické rozhledy 54, 738 – 752.

Čiháková, J. (v tisku): Valdštejnské náměstí čp. 17 – Valdštejnský palác, in: Dragoun, Z. a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický.

Čiháková, J. – Zavřel, J. 1998: Karmelitská ulice, in: Dragoun, Z. a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996, Pražský sborník historický 30, 260.

Dragoun, Z. 2002: Praha 885 – 1310, Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha.

Dragoun, Z. – Omelka, M. 1995: Nález torza raně středověké hradby v prostoru severovýchodního nároží Pálffyho paláce, čp. 158/III, v Praze, Památkové listy 1, příloha Zpráv památkové péče, roč. 55, č. 6, 4.

Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M. 2002: Románské domy v Praze. Praha.

Dražan, V. 1950: Gotický a renesanční městský dům z jižních Čech a Moravy, Zprávy památkové péče 10, 129 – 160.

Frolík, J. 2002: Zamyšlení nad třetím svazkem sborníku „ Mediaevalia Archaeologica“ (K výsledkům výzkumů raně středověkého opevnění Pražského hradu a Malé Strany), Archeologické rozhledy 54, 705 – 726.

Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha.

Hanzlíková, K. 2002: Dobový taneček kolem garáží v Nerudově ulici, Věstník Klubu za Starou Prahu XXXII. (III.) č. 3, 8 – 9.

Hausarová, M. 1995: Středověký městský dům na široké parcele se středním vjezdem, Archeologica historica 20, 1995, 35 – 52.

²⁶) v sektoru B bylo v jihovýchodním koutu suterénu dokumentováno torzo masivního opukového zdiva, snad nároží, náležející statigraficky k nejstarším zděným konstrukcím, předcházejícím výstavbě stávajícího domu. Výrazná fragmentárnost zbytku, však zatím nedovolují širší interpretaci závěry.

²⁷) výzkum nezachytil žádný doklad fortifikačního systému v prostoru o šířce až 9,5 m západně od dokumentované hradby, tj. až k východní obvodové zdi západního křídla paláce. Žádný jednoznačný doklad vrcholně středověkého opevnění se nenalezal ani v místě bývalé palácové zahrady.

- Havrdá, J. – Podliska, J. 2003:* Předběžné výsledky archeologického výzkumu v Nerudově ulici čp. 249/III na Malé Straně, 89 – 97, in: Vaňous, P. – Dragoun, Zd. (ed.), Výroční zpráva 2002, Státní památkový ústav v hlavním městě Praze. Praha.
- Hlavsa, V. – Vančura, J. 1983:* Malá Strana. Menší Město pražské. Praha.
- Holanová, E. 1969a:* Dějiny domu čp. 249/III – Malá Strana, SHP Prahy, SÚRPMO v Praze.
- Holanová, E. 1969b:* Dějiny domu čp. 248/III – Malá Strana, SHP Prahy, SÚRPMO v Praze.
- Charvátová 1957:* Nálezová zpráva k stavebně archeologické a historické dokumentaci nálezů ve Valdštejnském paláci, v Praze 1, čp. 17/III, Valdštejnské náměstí, archiv SÚRPMO Praha.
- Janáček, J. a kol. 1964:* Dějiny Prahy. Praha.
- Jánská, E. 1973:* K výzkumu pražského opevnění, Staletá Praha VI, 46 – 60.
- Kašíčka, F. 1968:* Stavební historie čp. 555/III – Malá Strana, SHP Prahy, SÚRPMO v Praze.
- Kašíčka, F. 1995:* U bývalé Dolní Strahovské brány pražské Malé Strany – stavebně historický průzkum oblasti, *Archaeologia historica* 20, 125 – 132.
- Kašíčka, F. 2002:* Palác Kinských v Nerudově ulici o sobě vypráví, *Věstník Klubu za Starou Prahu XXXII. (III.)* č. 3, 10 – 11.
- Kolektiv 1900:* Ottův slovník naučný sv. 20. Praha.
- Kovář, M. 2003:* Nové poznatky o stavebním vývoji čp. 249/III, 97-100, in: Vaňous, P. – Dragoun, Zd. (ed.), Výroční zpráva 2002, Státní památkový ústav v hlavním městě Praze. Praha.
- Kubiček, A. 1946:* Pražské paláce. Praha.
- Kupka, V. 1996:* Pevnost Praha. Praha.
- Ledvinka, V. – Pešek, P. 2000:* Praha. Praha.
- LET. ČES. -* Letopisy české od r. 1196 do roku 1278, 282 – 303, in: *Fontes rerum Bohemicarum – II*, ed. Emler, J. 1874, Praha.
- Mencl, V. 1953:* Měšťanský dům českého středověku, *Zprávy památkové péče* 13, 161 – 192.
- Mencl, V. 1971:* Vývoj studia středověkého měšťanského domu, *Monumentorum tutela* 7, 5 – 28.
- Muk, J. 1994:* Výzkum tábořského podzemí, *Průzkumy památek II*, 1994, 5 – 14.
- Omelka, M. 1998:* Praha 1 – Malá Strana, Valdštejnská ulice čp. 158/III – Pálffyho palác, in: Dragoun, Z. a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996*, *Pražský sborník historický* 30, 265.
- Piša, V. 1957:* Středověká Praha ve světle nálezů z roku 1955, *Ochrana památek-sborník klubu Za starou Prahu na rok 1957*, 72 - 104.
- Poche, E. a kol. 1983:* Praha středověká. Praha.
- Poche, E. 1985:* Prahou krok za krokem. Praha
- Radová-Štiková, M. 1987:* Stavební proměny a typy středověkého domu, *Acta Polytechnica* 8, 1986, 67 – 73.
- Ruth, F. 1904:* Kronika královské Prahy II. Praha
- Šamánková, E. 1961:* Architektura české renesance. Praha.
- Škabrada, J. 1998:* Dům jako sestava trojdílných bytů, *Průzkumy památek I/1998*, 33 - 42.
- Tomek, W. W. 1891:* Dějepis města Prahy VIII. Praha.
- Vaniček, Vr. 2002:* Velké dějiny země Koruny české, sv. III. Praha.
- Varhaník, J. – Zavřel, J. 1994:* Nové nálezy v areálu bývalého biskupského dvora na Malé Straně v Praze, *Zprávy památkové péče* 54, 151 – 153.
- Vlček, P. a kol. 1999:* Umělecké památky Prahy, Malá Strana. Praha.
- Vlk, J. a kol. 1997:* Dějiny Prahy I., Od nejstarších dob po sloučení pražských měst (1784). Praha.
- Zavřel, J. 1999:* Praha 1 – Malá Strana, Nerudova čp. 249/III – první etapa. Archeologický výzkum PÚPP č. 41/99. Archiv nálezových zpráv NPÚ, územně odborné pracoviště v hl. m. Praze.
- Zavřel, J. 2000:* Praha 1 – Malá Strana, Nerudova čp. 249/III – druhá etapa. Archeologický výzkum PÚPP č. 41/00. Archiv nálezových zpráv NPÚ, územně odborné pracoviště v hl. m. Praze.
- Zavřel, J. 2001:* Kámen pro Prahu, 21 – 24. in: Zavřel a kol., *Pražský vrch Petřín*. Praha – Litomyšl.

Podklad pro resumé

Předložený příspěvek shrnuje část výsledků archeologického výzkumu a současně prováděného stavebního průzkumu rozsáhlého palácového komplexu (Havrda-Podliska 2003; Kovář 2003).

Stavební průzkum

Nové poznatky vyplývající ze záchraného stavebního průzkumu poukázaly na velmi pravděpodobnou jednotnou stavební koncepci objektu vyrůstajícího na starších základech. Z gotické fáze výstavby se dochoval zejména dvoudílný sklep situovaný asymetricky pod nejvýchodnějším traktem budovy (obr. 3). Pod západním dvoutraktem bylo navíc zjištěno opukové lomové zdivo pojené hliněnou maltou, které snad náleží ještě předrenesanční výstavbě objektu. Stávající širkově koncipovaný objekt je v přízemí (obr. 4) konstrukčně řešen jako skelet tvořený arkádami a pilíři. Jeho výstavba byla velmi pravděpodobně zahájena po velkém požáru Malé Strany v roce 1541. Výstavnost renesanční výstavby dokládají mimo jiné římsovité hlavice, které nesly polopilíře na něž dosedají renesanční klenby. Nepodařilo se prokázat starší představu, která předpokládala vznik domu nad terénem původně z dvou samostatných objektů gotického stáří.

Archeologický výzkum

Výzkum byl vyvolán generální rekonstrukcí objektu, jehož součástí byl kontroverzní projekt výstavby rozsáhlých podzemních garáží přímo v srdci Malé Strany. Archeologický výzkum probíhal pouze na místech, kde stavební záměry počítaly se zásahem do historických terénů. Plošně nejrozsáhlejším se stal výzkum zahrady, místa budoucích garáží. V návaznosti na podzemní prostory garáží proběhl dále odkryv plochy přístupové komunikace, která protála plochu západního dvora a zčásti interiér jižního palácového křídla. Hluboké výkopy si vyžádaly plošný výzkum také v suterénu jihovýchodního křídla. K zajímavým nálezům patřila masivní zděná konstrukce, probíhající napříč západním dvorem a zahlubující se do mocného horizontu splachových sedimentů a opukové destrukce. Odhalená konstrukce z lomové opuky, byla v odkrytém úseku tvořena převážně základovým pasem a nevysokým torzem nadzemní části oboustranně lícované zdi. Jádro nadzemní části tvořily lomové opukové kameny kladené do maltového lože. Základová partie byla tvořena nepravidelně vrstveným lomovým opukovým kamenem. Zdivo konstrukce spojené vápennou maltou nasedalo těsně nad základovou spárou na zběžně kladenou lomovou opuku jejímž pojivem byla jílovitá hlína. Zeď probíhala napříč západním dvorem přibližně ve směru sever-jih v délce cca 8 m s mírným odklonem k východu. Šířka zdi se pohybovala od 1,9 do 2 m. Konstrukce zdi se svým základem zahlubovala do vrstvy obsahující zlomky keramiky 2. poloviny 13. století. Odkrytá zeď reprezentuje dílčí úsek ze západní části hradebního okruhu opevnění Malé Strany, jehož výstavba bývá kladena do období vlády Přemysla Otakara II. po roce 1257. Počátky vrcholně středověkého, právně zakotveného města pod Pražským hradem nazývaného v dobových pramenech Novým Městem (Nova civitas sub castro Pragensi) dnes Malou Stranou jsou z psané historie odkázány pouze na nevelké zmínky. Písemné prameny přímo nezmiňují realizaci hradebního pásu. Pouze na základě rekonstrukčních úvah je výstavba opevnění nově lokovaného města kladena do blíže nespecifikovaného časového úseku po roce 1257. Stavební nebo archeologické pozůstatky ztotožněné s tímto opevněním byly v průběhu minulosti evidovány na několika místech Malé Strany (obr. 14). Z celkové rekapitulace našich poznatků o malostranském opevnění jsou na první pohled zřejmé rozdíly mezi několika nalezenými úseky hradebního systému. Jedním ze zásadních rozporů je odlišná forma východního úseku hradeb oproti ostatním částem fortifikace. Odhalené partie východního hradebního pásu jsou vystavěny převážně z kvádříkového zdiva typického pro románskou stavební tradici. Opakem jsou hradební úseky na jihu a západě vystavěné vrcholně středověkou technikou lomového zdiva. Zjištěná skutečnost souběhu dvou odlišných stavebních technik v rámci jedné fortifikace zůstává za současného stavu poznání pouze východiskem pro pracovní hypotézy. V poloze možné varianty tedy zůstane i náš názor na genezi malostranského opevnění. Za možného iniciátora výstavby opevnění lze teoreticky označit již Václava I. S myšlenkou lokace města a se stavbou hradeb se mohlo začít nejspíše na konci jeho vlády kolem poloviny 13. století. Za hlavního zakladatele a organizátora lze však označit jeho syna Přemysla Otakara II. V první fázi došlo k výstavbě východní pásu opevnění a samostatnému pevnostnímu zajištění nástupu na kamenný most. Použita zde byla dozrávající románská stavební technologie kvádříkové zdi, kterou po výstavbě prvního úseku nahradila na jihu a západě ekonomicky progresivnější metoda hradeb z lomového zdiva. Důvod náhlého přechodu od jednoho způsobu ke druhému je snad možné spojit se snahou urychlit výstavbu strategicky důležité fortifikace, případně změnou stavitele. Nové opevnění svým průběhem zčásti navázalo na starší raně středověkou dřevohliněnou fortifikaci podhradí 10. století (Havrda – Podliska 2003). Vyloučit nelze ani přežívání terénních relikvií staršího opevnění do doby výstavby kamenné hradeb v 2. polovině 13. století. V závěru 80. let 13. století byla stavba městské fortifikace patrně zcela dokončena a doplněna příkopy. Nález části hradební zdi v Nerudově ulici čp. 249/III lze na základě výše uvedených skutečností celkem spolehlivě zařadit k západním úsekům malostranského opevnění (obr. 14: 13). Realizace této části byla uskutečněna v druhé fázi výstavby mezi lety 1257 až 1278.